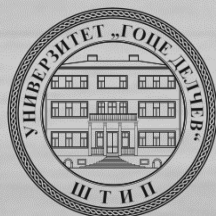

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

2022

ГОДИШЕН ЗБОРНИК НА
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И
БИЗНИС ЛОГИСТИКА

YEARBOOK OF FACULTY OF
TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS

ГОДИНА 2

VOLUME I

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА

ISSN 2671-3969

DOI <https://www.doi.org/10.46763/YBFTBL>

ГОДИШЕН ЗБОРНИК НА
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА
2022

YEARBOOK OF
FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS
2022

ГОДИНА 2

VOLUME 2

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА

ГОДИШЕН ЗБОРНИК НА
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКА

YEARBOOK OF
FACULTY OF TOURISM AND
BUSINESS LOGISTICS

За издавачот

Проф. д-р Татјана Бошков

For the publisher

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D.

Издавачки совет

Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
Проф. д-р Мишко Цидров
Проф. д-р Татјана Бошков
Проф. д-р Наташа Митева

Editorial board

Prof. Blažo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph.D.
Prof. Mishko Dzidrov, Ph.D.
Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D.
Assis. Prof. Natasha Miteva, Ph.D.

Редакциски одбор

Проф. д-р Татјана Бошков (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Мишко Цидров (Р.С. Македонија)
Доц. д-р Наташа Митева (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Никола В. Димитров (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Билјана Петревска (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Елизабета Митрева (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Златко Јаковлев (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Цане Котески (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Драшко Атанасоски (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Мичо Апостолов (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Александра Жежова (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Зоран Темелков (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Марија Магдинчева-Шопова (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Тања Ангелкова Петкова (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Дејан Методијески (Р.С. Македонија)
Проф. д-р Мимоза Серафимова (Р.С. Македонија)
Доц. д-р Душко Јошески (Р.С. Македонија)
Доц. д-р Оливер Филипоски (Р.С. Македонија)
Доц. д-р Владимир Китанов (Р.С. Македонија)
Доц. д-р Анета Стојановска-Стефанова (Р.С. Македонија)
Доц. д-р Душица Попова (Р.С. Македонија)
Доц. д-р Цветанка Ристова Магловска (Р.С. Македонија)

Editorial staff

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D.
Prof. Mishko Dzidrov, Ph.D.
Assis. Prof. Natasha Miteva, Ph.D.
Prof. Nikola V. Dimitrov, Ph.D.
Prof. Biljana Petrevska, Ph.D.
Prof. Elizabeta Mitreva, Ph.D.
Prof. Zlatko Jakovlev, Ph.D.
Prof. Cane Koteski, Ph.D.
Prof. Drasko Atanasoski, Ph.D.
Prof. Mico Apostolov, Ph.D.
Prof. Aleksandra Zezova, Ph.D.
Prof. Zoran Temelkov, Ph.D.
Prof. Marija Magdinceva-Shopova, Ph.D.
Prof. Tanja Angelkova Petkova, Ph.D.
Prof. Dejan Metodijeski, Ph.D.
Prof. Mimoza Serafimova, Ph.D.
Assis. Prof. Dushko Joseski, Ph.D.
Assis. Prof. Oliver Filiposki, Ph.D.
Assis. Prof. Vladimir Kitanov, Ph.D.
Assis. Prof. Aneta Stojanovska-Stefanova, Ph.D.
Assis. Prof. Dushica Popova, Ph.D.
Assis. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D.

Д-р Билјана Цоневска Гуњовска (Р.С. Македонија)
Доц.д-р Христина Серафимовска (Р.С. Македонија)
Проф.д-р Слазана Стојановска (Р.С. Македонија)
Проф.д-р Глигор Бишев (Р.С. Македонија)
Доц.д-р Васко Шутаров (Р.С. Македонија)
Проф.д-р Мадалина Теодора Андреи (Романија)
Проф.д-р Соња Кироза (Шпанија)
Проф.д-р Серџо Чипола (Италија)
Проф.д-р Ализа Флејшер (Израел)
Проф.д-р Ноам Шовал (Израел)
Проф.д-р Нурија Елиса Морере Молинеро (Шпанија)
Проф.д-р Николас Хурвулиадес (Грција)
Проф.д-р Донила Пипа (Албанија)
Проф.д-р Мохамед Фуад (Египет)
Проф.д-р Францис Вериза (Мадагаскар)

Biljana Conevska Gunjovska, Ph.D.
Assis. Prof. Hristina Serafimovska, Ph.D.
Prof. Sladzana Stojanovska, Ph.D.
Prof. Gligor Bishev, Ph.D.
Assist. Prof. Vasko Shutarov, Ph.D.
Prof. Madalina teoora Andrei, Ph.D.
Prof. Sonja Kiroza, Ph.D.
Prof. Serdzo Chipola, Ph.D.
Prof. Aliza Flejsher, Ph.D.
Prof. Noam Shoval, Ph.D.
Prof. Nuria Elisa Morere Molinero, Ph.D.
Prof. Nicolas Hourvouliades, Ph.D.
Prof. Donila Pipa, Ph.D.
Prof. Mohamed Fuad, Ph.D.
Prof. Francis Veriza, Ph.D.

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА

Проф. д-р Октавиан Сербан (Романија)	Prof. Oktavian Serban, PhD
Проф. д-р Сабина Георги (Романија)	Prof. Sabina Georgi, PhD
Проф. д-р Озгур Јерли (Турција)	Prof. Ozgur Jerli, PhD
Доц. д-р Жарко Раџеновиќ (Србија)	Assis. Prof. Zarko Radzenovik, PhD
Проф. д-р Дарко Димитровски (Србија)	Prof. Darko Dimitrovski, PhD
Проф. д-р Драго Цвијановиќ (Србија)	Prof. Drago cvijanovik, PhD
Проф. д-р Марија Белиј (Србија)	Prof. Marija Belij, PhD
Проф. д-р Андреј Мичовиќ (Србија)	Prof. Andrej Michovik, PhD
Проф. д-р Серафима Рочкован (Молдавија)	Prof. Serafima Rochkovan, PhD
Проф. д-р Стела Дерменџиева (Бугарија)	Prof. Stela Dermendzieva, PhD
Проф. д-р Марта Боровска-Стефанска (Полска)	Prof. Marta Borovska Stefanska, PhD
Проф. д-р Јулијана Поп (Романија)	Prof Julijana Pop, PhD
Проф. д-р Елена Тома (Романија)	Prof. Elena Toma, PhD
Проф. д-р Светлана Станкова (Бугарија)	Prof Svetlana Stankova, PhD
Проф. д-р Ирина Лазар (Романија)	Prof Irina Lazar, PhD

Уредувачки одбор

Проф. д-р Татјана Бошков – Главен уредник
Доц. д-р Наташа Митева – Одговорен уредник
Доц. д-р Душко Јошески – Уредник
Доц. д-р Душица Попова – Уредник

Editors

Prof. Tatjana Boshkov, PhD. – Managing Editor
Assis. Prof. Natasha Miteva, PhD. – Editor in chief
Assis. Prof. Dushko Joseski, PhD. - Editor
Assis. Prof. Dushica Popova, PhD - Editor

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Јазично уредување

Вангелија Цавкова
д-р Марија Крстева

Language editor

Vangelija Cavkova
Marija Krsteva, PhD.

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Факултет за туризам и бизнис логистика
ул. „Крсте Мисирков“ бб, п. факс 201,
2000 Штип, РС Македонија

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Stip
Faculty of Tourism and Business Logistics
Krste Misirkov 10-A., PO box 201,
2000 Štip, RN Macedonia

СОДРЖИНА - CONTENTS

УБЕДУВАЊЕ И МЕНУВАЊЕ СТАВ ВО ПРЕГОВАРАЊЕТО	6
РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ - ЧОВЕКОВО ПРАВО И ОСНОВА ЗА ПРОСПЕРИТЕТЕН И ОДРЖЛИВ СВЕТ.....	13
ТРЕНДОВИ И ДВИЖЕЊА НА ТРГОВИЈАТА НИЗ ПЕРИОДИ НА РАЗВОЈОТ	21
УЛОГАТА НА МЕНАЏМЕНТОТ НА ЧОВЕЧКИ РЕСУРСКИ ВО ТУРИЗМОТ.....	25
DYNAMIC OPTIMAL TAXATION MIRREES' APPROACH: A REVIEW	30
APPLICATION OF MATHEMATICAL MODELS IN ECONOMICS	46
ТУРИСТИЧКА ПРОМОЦИЈА НА КУЛТУРНИТЕ ВРЕДНОСТИ.....	57
ПРАВНАТА РЕГУЛАТИВА И COVID-19 КРИЗАТА ВО ТУРИСТИЧКИОТ СЕКТОР ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	67
ИСКОРИСТЕНОСТ НА АТРАКТИВНИТЕ МОТИВСКИ ФАКТОРИ ВО ФУНКЦИЈА НА РУРАЛНИОТ ТУРИЗАМ.....	73
ЕКО-МУЗЕИТЕ - МОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ТУРИСТИЧКИ СЕКТОР	79
МЕНАЏМЕНТ НА АНИМАЦИЈАТА ВО ТУРИСТИЧКО- УГОСТИТЕЛСКИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА	86
ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВОЈ НА СПА И ВЕЛНЕС ТУРИЗАМ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	92
ПЕРСПЕКТИВИ НА УПРАВУВАЊЕ СО КВАЛИТЕТ ВО БИЗНИС ЛОГИСТИКАТА.....	99

ЕКО-МУЗЕИТЕ - МОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ТУРИСТИЧКИ СЕКТОР

д-р Љупчо Јаневски¹; доц. д-р Сашко Граматниковски²; м-р Наде Пешева³

¹Агенција за промоција и поддршка на туризмот на РС Македонија

²Факултет за туризам при Универзитетот за Туризам и менаџмент-Скопје

³Министерство за култура на РС Македонија

Апстракт

Овој тип на музеи најпрво се појавуваат во Франција, а самиот термин еко-музеј како концепт први го претставиле Georges Henri Rivière и Hugues de Varine во 1971 година на деветтото Генерално собрание на Меѓународниот совет за музеи (Davis, 2011). Една година подоцна, Меѓународниот совет на музеи и УНЕСКО организирале заедничка тркалезна маса во состав на конференцијата во градот Сантјаго во Чиле, создавајќи ја дефиницијата за еко-музеј која според Rivière гласи: „Еко-музејот е алатка која произлегува од заедничка визија, соработка и менаџмент од страна на јавниот сектор и локалните жители“ (Rivière, 1985). Еко-музејот претставува огледало за локалните жители, преку кое го препознаваат својот имиџ, претставувајќи огледало преку кое посетителите ќе ги запознаат локалните традиции, обичаи и карактеристики. Овој тип на туристичка понуда во време на пандемија од сарс ков-2 се наметнува како значајна можност за привлекување на голем број посетители бидејќи ваквиот тип на музеи се одвиваат на отворено со силно интегрирање на локалната заедница без негативно влијание врз животната средина. Еко-музеите во РС Македонија имаат одлична перспектива да претставуваат силен туристички производ кој ќе придонесе до одржливоста на дестинациите и намалувањето на сезоналноста во македонскиот туристички сектор.

Клучни зборови: еко-музеј, одржливост, дестинација, туризам.

ECO-MUSEUMS - OPPORTUNITIES AND PERSPECTIVES IN THE MACEDONIAN TOURISM SECTOR

Abstract

This type of museum first appeared in France, and the very term eco-museum as a concept was first introduced by Georges Henri Rivière and Hugues de Varine in 1971 at the Ninth General Assembly of the International Council of Museums (Davis, 2011). Year later, the International Council of Museums and UNESCO organized a joint roundtable at a conference in the city of Santiago, Chile, creating the definition of an eco-museum which, according to the Rivière, reads: by the public sector and locals” (Rivière, 1985). The Eco-Museum is a mirror for the locals, through which they recognize their image, representing a mirror through which visitors get to know the local traditions, customs and characteristics. This type of tourist offer during the parsimony of sars kov-2 is imposed as a significant opportunity to attract a large number of visitors because this type of museum takes place outdoors with strong integration of the local community without negative impact on the environment. The eco-museums in RN Macedonia have an excellent perspective to present a strong tourism product that will contribute to the sustainability of destinations and the reduction of seasonality in the Macedonian tourism sector.

Keywords: eco-museum, sustainability, destination, tourism.

Вовед

Концептот на класични летувања се менува со неколку пократки одмори во текот на годината преку активното откривање на нови дестинации кои избилуваат со недопрени природни пејзажи, култури, традиции, локална храна. Во осумдесеттите години од минатиот век овој концепт на нови интереси со јака тенденција за зачувување на природата придонел за спојување на овие влијанија, при што како производ на оваа синергија се појавил еко-туризмот. Денес концептот на екотуризмот претставува еден од најбрзо растечките сегменти развивајќи се како алтернатива на масовниот туризам овозможувајќи креирање на еколошка рамнотежа на одредени туристички дестинации. Екотуризмот го поттикнал менувањето на пристапот кон туризмот во голем број дестинации кои сè повеќе создавале одржливост и заштита на животната средина како адут за еко-туристички дестинации. Со појавата на екотуризмот се спомнува и развивањето на еколошката свест во туристичката побарувачка и во туристичката понуда на дестинацијата. Екотуризмот не претставува само поим за здраво еколошко туристичко патување, туку и напор во рамките на туризмот да се спроведе одговорна заштита на природните ресурси кои ги нуди дестинацијата (Vukonić, 2001).

Првите дефиниции за екотуризмот ги поставил мексиканскиот архитект Caballos - Lascaurin во далечната 1987 година која гласи: „Патувања во релативно недопрени и незагадени природни дестинации со специфични цели како: едукација, уживање и доживување на окружувањето, растенијата, животните, историското и културното наследство на одредено подрачје (<http://ceballos-lascaurin.org/eng/experience.php>).

Широкото дефинирање на екотуризмот создало големи полемики во стручната и научната јавност кои станувале уште подлабоки со применувањето на екотуризмот и неговата специфичност пронаоѓајќи се во голем број туристички понуди. Бранот кој го иницирал екотуризмот брзо се проширил во многу дестинации и тој постанал прифатен од голем број туроператори кои поради зголемиениот интерес на туристите започнале сè почесто да креираат екотуристички понуди. Кон крајот на минатиот век Меѓународното здружение за екотуризам (The International Ecotourism Society - TIES) ја поставило првата дефиниција за екотуризам која гласи: „Екотуризмот е одговорно патување во подрачјата на природата, со што се зачувува животната средина и се одржува благосостојбата на локалното население (<http://www.ecotourism.org>).

Во таа насока, Martha Honey (1999), предложила подетална дефиниција која гласела: Екотуризмот е патување во лесно уништливи, претерано чисти и најчесто заштитени подрачја кои имаат тенденција да бидат посетувани од помали групи со многу ниско ниво на негативни влијанија.

Дефинирањето на екотуризмот не застанало тука бидејќи неговото практикување создавало уште повеќе сегменти во туристичката понуда кои биле припишани на неговата можност на прилагодување, флексибилност и применливост, проширувајќи се дури и на урбаните простори (таканаречен „урбан екотуризам“) применлив во старите јадра, старите занаети, гастрономијата, манифестациите кои се карактеристични за тие средини.

Во 2015 година Меѓународното здружение за екотуризам (The International Ecotourism Society - TIES) акцентот го поставил на едукацијата. Екотуризмот е дефиниран како одговорно патување во природните подрачја грижејќи се за околината, одржувајќи ја благосостојбата на локалното население кое е вклучено во активностите и едукацијата и туристите (<http://www.ecotourism.org/>).

Клучот на екотуризмот во туристичката индустрија како концепт пред сè претставува градење на силни врски што ќе овозможат повеќекратни цели на заштита, одржливост, како и рамномерен развој и јакнење на локалните капацитети во туризмот. Според мислењето на Светската туристичка организација (World Tourism Organization - UNWTO), екотуризмот го сочинуваат: „Сите облици на туризам кои се поврзани со природата во кои главна мотивација на туристот е набљудувањето и почитување на природата, традицијата, културата која доминира во природните подрачја“. Основните облици на кои се темели екотуризмот според Светската туристичка организација (UNWTO) може да се погледнат во продолжение:

- Содржи едукациски компоненти;
- Најчесто се организира за помали групи на туристи, а организацијата ја реализираат мали специјализирани локални компании;
- Минимум негативно влијание врз околината и социокултурното окружување;
- Поддржува заштита на природните подрачја;
- Остварување економски бенефит на локалното население и заедница;
- Создавање нови работни места со можност за создавање приход за локалната заедница и
- Подигнување на свеста кај локалното население и туристите за зачувување на природните добра (<http://www2.unwto.org>).

Според неговата широка примена и континуирано надградување во светската литература се сретнуваат и дополнителни две дефинирања на екотуризмот. Првата дефиниција гласи: „Екотуризмот има потенцијал да создава позитивно влијание врз природното окружување и социјалното влијание доколку може да ја добие поддршката и прифаќањето од локалната заедница, изградените партнерства во екотуристичкиот процес и контролираните влијанија врз околината“ (Epler-Wood, 2002).

Втората дефиниција е понудена од страна на Новаковиќ-Костиќ според која: „Секој облик на туризам кој се базира на природата и на кој основната функција е набљудувањето и престојот со максимално почитување на природата, традицијата, локалната заедница и културата која преовладува на тој простор“ (Novaković- Kostić, 2016).

Разликата во овие два пристапи претставуваат клучните критериуми кои ги опфаќа екотуризмот, а тоа се: односот кон атракциите, образовната компонента и еколошката и социјалната димензија. Првиот пристап може да се карактеризира како сеопфатен модел третирајќи го холистичкиот пристап кон природните атракции, стремејќи се кон идеалниот концепт на одржливост на дестинациите во туризмот.

Од друга страна, минималистичкиот пристап, се движи на границата на одржливост и претставува површински пристап на производот акцентирајќи ја повеќе површната одржливост. Поделбата на сеопфатниот и минималистичкиот пристап е понова појава во литературата разликувајќи притоа „тврда“ и „мека“ димензија на екотуризмот како теоретска и емпириска конструкција.

Додека екотуризмот се спознава како бегство од реалниот и динамичен свет, останатите го препознаваат како потреба на модерниот турист (генерацијата „миленијалци“ и „ЗЕН“ генерацијата карактеризирани како еден вид „слободни“ патници). Специфичности на ваквите туристи се афинитетите за истражување, откривањето на различностите поврзани со природата и слободата на патувањата со динамика која самите ја определуваат во дестинациите кои тие ги избираат.

Доколку се дефинира екотуризмот во пракса би се сретнале со многу предизвици, поради основните елементи од кои е составен екотуризмот кои се совпаѓаат со другите видови на туризам. Суштината на екотуризмот претставува соединување на природата и туризмот поради еколошки и социокултурни цели (Stronza & Durham, 2008). Холистичкиот пристап кон екотуризмот може да најде примена во други форми на туристичка понуда кои во себе ги имаат имплементирано начелата за зачувување на животната средина, традицијата, локалното население, архитектурата.

Одредена група на експерти го третираат современиот екотуризам како систем во кој сите активни елементи се учесници. Во таа смисла, екотуризмот се разгледува како специфичен вид на природно базиран туризам во кој туристот остварува посета на дестинацијата во комбинација со една од трите основни причини за посета на дестинацијата: едукација, рекреација и/или адреналински активности. Природата како базен елемент на екотуризмот ги соединува сите оние природни потреби за рекреација на човекот: уживање, истражување, опоравување и слично, со помош на изворните ресурси од животната средина, што се смета за најзначаен придонес во дефинирањето и развојот на екотуризмот. (Laarman & Durst, 1987).

Според Меѓународната унија за заштита на природните ресурси (International Union for Conservation of Natural Resources – IUCN) во програмата за екотуризам се дефинира овој селективен вид на следниот начин:

„Еколошко одговорно патување и посета на релативно непроменети природни подрачја, со цел да се ужива и да се почитува природата (сите придружни културни карактеристики – минати и сегашни), што промовира конзервација, има ниско влијание од страна на посетителите и обезбедува корисно активно социокономско вклучување на локалното население“ (Spiegler & Gonda, 2012).

Во македонски рамки и Законот за туристичка дејност го дефинира „еколошкиот“ туризам (екотуризмот) како престој во подрачје со посебни природни карактеристики, заштитени подрачја заради одмор, рекреација и разгледување на природните убавини. Според законската легислатива во РС Македонија, еколошки туризам се смета престој во подрачје со посебни природни карактеристики, како и во заштитени подрачја заради одмор, рекреација и разгледување на природните убавини на начин утврден со закон. Екотуризмот не може да се постави во законска рамка, а неговата примена зависи од креативноста на учесниците, пред сè локалното население, спецификите на дестинацијата за екотуристички активности и потребите на екотуристите. Претставува бегство кон природата под директно влијание на притисокот на урбаното живеење овозможувајќи бројни можности за развој на целокупното општество.

Основата на екотуризмот е соединување на природата и туризмот поради еколошки и социокултурни цели, а неговото ограничување не е возможно бидејќи со тоа ќе ја изгуби целата негова смисла и влијание. Екотуризмот подразбира различни форми на престој во природа, истражување, едукација, активности, фотосафари, набљудување на птици (bird-watching), љубители на перепутки, набљудување на облаци, набљудување на есенските лисја (leaf watching tourism), екорибарење, качување по карпи, планинарење, планински велосипедизам, манифестации, спелеологија, еко-музеи и уште многу други облици и активности кои не ја загрозуваат природата и локалната заедница.

Според наведените начела може да додадеме дека екотуризмот, претставува туризам кој се темели врз висока еколошка свест од страна на туристите, нивната дополнителна едукација, вмрежување со локалната заедница и е управуван со принципите на одржливост. Посебна димензија на екотуризмот дава начинот на користење на културните и природните ресурси во туристичката дестинација што е во функција на креирање уникатни доживувања кај туристите. Концептот на екотуризам е насочен кон одржливиот развој, но доколку се имплементира неплански или неадекватно, овој концепт многу брзо може да пројави негативни ефекти врз животната средина во дестинациите.

Методологија на истражување

За потребите на научниот труд е користена комбинација на повеќе методи кои произлегуваат од карактерот на туристичката дејност и темата која се обработува. Употребена е дескриптивна анализа на добиените резултати од теренското истражување за прибирање податоци преку користениот структуриран прашалник и интервју. Прибраните податоци се ставени во компаративен однос со останати податоци добиени од други примарни и секундарни извори. За да може да се добијат релевантни заклучни согледувања користен е еден од најважните инструменти за прибирање на примарни податоци – интервјуа со стејкхолдерите во туризмот на регионално и национално ниво. Во таа насока, изведени беа длабински и непосредни интервјуа со голем број чинители во туризмот од

владината, невладината и бизнис сферата, како што се Министерството за економија, односно Секторот за туризмот во негови рамки, националните паркови како јавни установи и нивните раководства, еко-музеите на територијата од општината Охрид, Здружението за туристички водичи, Агенцијата за промоција и поддршка на туризмот (АППТ). На овој начин, со изведените интервјуа се добиени искуствени податоци и практики на ова поле, како и примарни информации добиени од непосредните учесници во туристичката понуда и креаторите на одредени туристички развојни стратегии. Теоретско-методолошкиот пристап е применет и во фазата на презентирање на добиените резултати во делот на заклучните согледувања на научниот труд.

Еко-музеите - можности и перспективи во македонскиот туристички сектор

Еко музеите најпрво се појавуваат во Франција, а самиот термин еко-музеј како концепт први го претставиле Georges Henri Rivière и Hugues de Varine во 1971 година на деветтото Генерално собрание на Меѓународниот совет за музеи (Davis, 2011).

Една година подоцна, Меѓународниот совет на музеи и УНЕСКО организирале заедничка тркалезна маса во состав на конференцијата во градот Сантјаго во Чиле, создавајќи ја дефиницијата за еко-музеј која според Rivière гласи: „Еко-музејот е алатка која произлегува од заедничка визија, соработка и менаџмент од страна на јавниот сектор и локалните жители“ (Rivière, 1985).

Еко-музејот претставува огледало за локалните жители, преку кое го препознаваат својот имиџ, преку кое посетителите ги запознаат локалните традиции, обичаи и карактеристики. Четири основни заклучоци можат да се заклучат од дадената дефиниција за еко-музеите:

- Тие се јавни институции кои се засноваат на принципот на учество на локалното население;
- Тие се огледало за локалните жители, нивниот имиџ и алатка за запознавање на посетителите со локалните карактеристики;
- Тие се заштитено подрачје за животната средина и традициите и можност за едукација на посетителите и
- Тие придонесуваат за заштитата и зачувувањето на природното и културното наследство.

Еко-музеите претставуваат релативно нова гранка во музеологијата. Во светот денеска егзистираат повеќе од 400 еко-музеи распространети на сите континенти, од кои приближно 350 се лоцирани во Европа. Првите еко-музеи биле основани во индустриски градови во Европа, претежно во Франција, Германија и Италија (Graybeal, 2010).

Република Франција е првата земја која ги институционализира еко-музеите преку своето Министерство за култура и комуникации во 1981 година. Фазите на развој на еко-музеите во оваа земја се одвивале во три фази: првата до 1971 година, втората од 1971-1980 година и третата од 1980 година до денес (Babić, 2009). Во повеќето европски земји постојат еко-музеи, при што мрежата на еко-музеи била формирана во 2004 година во Италија. Мрежата ги дефинира еко-музеите како динамичен начин преку кој локалните заедници го заштитуваат, интерпретираат и менаџираат нивното наследство преку одржлив развој (Yin, et al., 2015).

Најзначајни се дефинициите кои ги формирал еден од најзаслужните научници за создавањето на еко-музеите Georges Henri Riviera кој воедно и го рефлектираат развојот на еко-музеите. Првата дефиниција потекнува од 1973 година составена од два главни дела, каде во првиот дел се отсликуваат еко-музеите како носители на новиот жанр кој почива на интердисциплинарноста (посебно екологијата), поврзаност со заедницата во која делува и функционира. Истиот автор во осумдесеттата година од минатиот век ја поставува дефиницијата за еко-музеите која ја отсликуваат можеби најреалната слика на нивно создавање и функционирање која гласи: Еко-музејот претставува инструмент кој заеднички е создаден од страна на локалната заедница и локалното население кои го користат. Него го сочинуваат локалната заедница со стручните лица, одредени олеснувања и ресурсите со кои се снабдуваат со знаење, како и сите атракции во самата дестинација (Hubert, 1989).

Традиционалните музеи опфаќаат објекти, колекции, експерти, дефинирани техники и посетители. За разлика од тоа, еко-музеите вклучуваат одредени територии на кои се простираат културно наследство, посетителите, архитектурата, пејзажите, локалната заедница, природата, традициите. Разликата меѓу традиционалните и еко-музеите можеме да ја определиме според неколку критериуми како: изложбен простор, артефакти, зачувување на артефактите, метод на посета и менаџирање. Овие разлики се претставени во Табелата во продолжение (Lee & Yoon, 2016).

Во продолжение, во табеларен приказ може да се изврши паралела помеѓу традиционалната форма на музеи и еко-музеите во повеќе аспекти на нивното презентирање, делување и локацијата на која се сместени.

Табела. 1 - Споредба помеѓу традиционалниот и еко-музејот
Table. 1 - Comparison between the traditional and the Eco museum

	Традиционален Музеј	Еко-музеј
Изложбен простор	Најчесто е во затворен простор	На отворен простор
Артефакти	Опипливи колекции	Освен опипливи, вклучува и неопипливи (култура, традиција, етнографија)
Зачувување на артефактите	Артефактите се носат во музејот и изложуваат	Артефактите се изложени и се зачувуваат во нивната оригинална позиција
Место за посети	Разгледување	Разгледување, искуства и можност за учество
Менаџирање	Вработени во музејот	Локално население

Од табелата со број 1 можеме јасно да направиме дистинкција помеѓу овие две форми на музеи, како и нивната достапност до самите туристи кои ги посетуваат, вклопени во околината и карактеристиките на локалната заедница. Еко-музеите се трудат да го претстават чувството и духот на местото претставувајќи една од главните разлики од другите музеи поради меѓусебната интеракција на одредени елементи и учеството на локалното население.

Овој тип на музеи имаат изградено нераскинлива врска со локалната заедница и окружувањето (природни и антропогени ресурси), како што е прикажано на шемата во продолжение (Corsane, 2005).

Слика. 1 - Локација на еко-музеј и нејзиното влијание
Picture.1- Location of the eco-museum and its impact

Еко-музеите се на отворено кои се фокусираат на идентитетот на местото, во голем дел се основаат од страна на локалното население во одредени услови со донации на асоцијации и фондации или поединци и имаат за цел да придонесат за одржлив развој на локалната заедница. Според географскиот просторен опфат може да се поделат на големи или мали во изолирани територии, во зависност од атракциите често збогатени со традиција и етнографските вредности на дестинацијата, обичаите, легендите, историските случки и презентирајќи им на туристите одреден степен на мистичност за локалната заедница.

Учеството на локалното население подразбира инволвираност на голем дел од жителите во активности на еко-музејот (локални занаети, манифестации, продавници, гастрономија, земјоделие, археолошки и историски објекти и сл.), или мал број на учесници од страна на локалното население (Terzić, et al., 2014).

Со цел зачувување и прикажување на ресурсите во окружувањето, еко-музеите се фокусираат кон истражувања и прибирање информации, објекти со културно-историски идентитет на локалната заедница, земајќи ги предвид моменталните проблеми и потреби. Главните задачи кои може да се препознаат кај еко-музеите се следните:

- Презентација на имиџот на локалната заедница помеѓу себе и кон посетителите;

- Истражување и информации кои водат до одлуки поврзани со идниот развој на локалната заедница и окружувањето;
- Зголемување на свеста на локалната заедница за новите елементи, во дел и за културниот идентитет на емигрантските групи кои се населиле во заедницата и
- Формирање на едукативна мрежа на основа на актуелната состојба во средината, објектите, местата и луѓето учесници, обучувачи и обучувани (Magliacani, 2015).

Според релевантната литература и научната фела кои ја третираат проблематиката на еко-музеите, идентификувани се 21 индикатор, кои се темелат на три критериуми за дефинирање на еко-музеите:

- Нивото на учество и инволвирање на локалното население;
- Заштита и интерпретација на наследството и ресурсите со кои располага територијата и
- Стратегија и менаџмент за локален одржлив развој. (Zapletal, 2012).

Питер Дејвис кој денеска важи за еден од водечките европски музеолози, во својата култна книга „Ecomuseums: A Sense of Place“ е содржан заклучокот: „Една карактеристика која се појавува како заедничка на сите еко-музеи претставува гордоста која ја имаат за местото кое го презентираат, со тоа всушност сакаат да го пренесат и духот на местото и според него тоа ги чини посебни и неповторливи доживувањата кај посетителите (Rivière, 1985).

Дејвис продолжува со предлогот на пет основни критериуми за определување на еко-музеите:

- Покривање на областа која се протега надвор од границите на еко-музејот;
- Фрагментираноста на локацијата и интерпретација на самото место;
- Соработка и партнерство наспроти сопственоста на прикажаните добра;
- Вклученоста на локалната заедница и нејзините жители во активностите на музејот и
- Холистички и интердисциплинарен тип на презентирање.

Во ерата на дигитализацијата и паметните алатки Вае и Lee во своите истражувања посочуваат за значењето на информатичките технологии и алатки во развојот на еко-музеите и нивната промоција. Тие развиваат смарт апликација за еко-музеи со која преку ефикасно користење на локалните ресурси, пејзаж, природа, културно наследство и традиција туристите се мотивираат да го посетат еко-музејот (Вае & Lee, 2014).

Законската регулатива во нашата земја го дефинира музејот како установа отворена за јавноста, која има едукативна улога да привлекува поширока публика од сите слоеви на општеството и да развива интерактивна комуникација со посетителите, за популаризација на подвижното културно наследство. Музеите вршат истражување, собирање, средување, стручно и научно обработување и проучување, заштита, чување, објавување и презентирање на музејските предмети. Поделбата на видови музеи се врши според неколку критериуми како:

- Според основачот можат да бидат јавни (национални и локални) и приватни;
- Според предметот на својата работа се општи и специјализирани и
- Според видот на музејските предмети музеите можат да бидат археолошки, историски, етнолошки, уметнички, архитектонски, технички, природно-научни, како и музеи на занаети, театарски, филмски, поштенски, воени, железнички, црковни и други (<http://arhiva.kultura.gov.mk>).

Пандемијата во последните две години ги измени фокусот и потребите на туристите кои ги посетуваат дестинациите прилагодувајќи се на протоколите и заштитата наметната од сарс ков-2. Спреченоста и малите групи кои можат да ги посетат класичните музеи отвори можност за големи посети на музеите, локалитетите и природните реткости кои се на отворено и имаат големи допирни точки со еко-музеите или се тоа. Сè почесто туристите се одлучуваат за посета на некој локалитет поради неговата пристапност, намалената можност од групирање, гужви, отворениот простор како и социјализирањето со локалното население кое е силно интегрирано во туристичката понуда отколку од историската вредност.

Податоците кои ја потврдуваат оваа тенденција се преточени во извештајот на НУ Завод и Музеј – Охрид за 2021 година: од вкупно 98 812 посети највеќе е посетен Музејот на вода „Заливот на коските“ со 49 643, за потоа со 44 146 Самоиловата тврдина и значително помал број на посети во Куќата на Робевци – 3 642 и Галеријата на икони 1 381. Воедно, забележани се поголем број на посети во останати еко-музеи на отворено, но прецизни податоци за бројот на посетите не може да се добие поради не водење на статистика и евиденција од општините во нашата земја.

Во нашите дестинации може да се препознаат локации кои имаат потенцијал да прераснат во еко-музеи или функционираат како музеи на отворено, сериозно зајакнувајќи ја екотуристичката понуда во дестинациите. Во овој контекст може да се набројат: с. Јанче, Моноспитовско Блато, с. Бабино, с. Дихово, с. Маловиште, Мегалитската опсерваторија Кокино, Камените Кукли во Кратово, Цоцев Камен, с. Магарево, с. Брајчино, с. Лесново, с. Зрновци, с. Смоларе и с. Богомила, заштитеното повеќенаменското подрачје Јасен, Заливот на коските во Охридско Езеро, локалитетот Тумба Маџари,

областа Кукуље во Делчево, островот Голем Град во Преспанско Езеро и многу други од локален карактер скриени од јавноста без доволна инфраструктура и патна означеност за туристите и можни нивни посети.

Заклучок

Последните две пандемиски години започнаа да ја создаваат новата реалност во туристичкиот сектор кој сè повеќе ќе создава потреби за патувања во мали групи и различни интереси кај туристите во дестинациите поврзани со активности. Посета на дестинации кои изобилуваат со природни реткости и недопрена природа во руралните, локалните занаети, гастрономски специјалитети, органската храна и екотуристичките форми и во пандемијата забележаа пораст.

Еко-музеите, и покрај својата мала застапеност во македонските понуди и нивниот сè уште нерешен законски статус, се интерес на посети од голем број на домашни и странски туристи споредени со класичните музеи и значајните поставки. Оваа понуда овозможува подолг престој во дестинациите на туристите и силно интегрирање на локалното население кое може да создава нови еко-музеи според интересот на туристите и да се вклучува во услужните дејности на туристичкиот сектор. Зајакнувањето на локалната понуда со еко-музеите кои можат да заземат различни форми и теми, преставува голема перспектива за развојот на руралниот и екотуризмот и нивното практикување во голем број македонски дестинации позитивно влијаејќи во локалната економија. Потребата од нивна туристичка валоризација, туристичко означување, како и дополнителните инвестиции во локална инфраструктура до еко-музеите ќе зависи и нивното поставување во понудата на голем број туроператори како нови атракции.

Еко-музеите преставуваат голема можност и перспектива, во следната деценија да преставуваат мотив за посета на голем број македонски дестинации зголемувајќи ги бројот на ноќевањата во руралните средини и зголемувајќи ја руралната понуда која ќе претставува темел на локалниот економски развој.

Користена литература

1. Vukonić, B (2001). *Rječnik turizma*: Masmedia, Zagreb.
2. Epler-Wood, M (2002). *Ecotourism: Principles, Practices & Policies for Sustainability*, UNEP, TIES.
3. Novaković-Kostić, R (2016). *Ekoturizam*: Visoka poslovno-tehnička škola strukovnih studija, Užice.
4. Stronza, A. and Durham, W (2008). *Ecotourism at work in the Americas*: CAB International.
5. Laarman, J. G. and Durst P. B. (1987). *Nature Travel in the Tropics*: Journal of Forestry, 85.
6. Spiegler, P. and Gonda, T (2012). *Potentials of ecotourism development in the south transdanubian region*: Ekonomika i ekohistorija, 137-146, Zagreb.
7. Rivière, G. H (1985). *The ecomuseum: an evolutive definition*: Museum, 37(4):182-3.
8. Graybeal, L (2010). *The Blending of Place and Voice in Ecomuseums: Educating Communities and Visitors in the New Museum*: International journal of education for democracy, 3(2).
9. Babić, D (2009). *Iskustva i (skrivene) vrijednosti ekomuzeja*: Etnološka istraživanja, Etnografski muzej.
10. Yin, P., He, Y. and Wang, H (2015). *Cultural Presentation, Ethnic Tourism and Eco-museum: a Case Study in Hulunber*: Journal of System and Management Sciences, 5(1).
11. Hubert, F (1989). *Historique des ecomusees*: U La Museologie selon Georges Henri Riviere, J-F. Barbier Bouvet et al., ur. Paris: Dunod, 142-154.
12. Corsane, G (2005). *Heritage, Museums and Galleries: An Introductory Reader*: Routledge.
13. Terzić, A., Bjeljac, Ž, Jovičić, A. and Penjišević, I (2014). *Cultural Route and Ecomuseum Concepts as a Synergy of Nature, Heritage and Community Oriented Sustainable Development, Ecomuseum „Ibar Valley in Serbia“*: European Journal of Sustainable Development, 3(2).
14. Magliacani, M. (2015). *Managing Cultural Heritage, Ecomuseums, Community Governance, Social Accountability*: Palgrave Macmillan.
15. Bae, E. S. and Lee, S. Y (2014). *Smart Ecomuseum App for Efficient Management of Local Resources*: International journal of multimedia and ubiquitous engineering, 9(3).
16. <http://ceballos-lascurain.org/eng/experience.php>
17. <http://www.ecotourism.org>
18. <http://www2.unwto.org>
19. <http://www.ecotourism.org/>